Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

PAUL RAAE

Det ukendte København

HUNRUP

RASMUS NAVER

DET UKENDTE KØBENHAVN

DET UKENDTE KØBENHAVN

AF

PAUL RAAE

RASMUS NAVERS FORLAG

KØBENHAVN 1943

INDHOLD

	Side
Jordanos Gravsten	8
Sct. Georg og Dragen	10
Løve med Menneskeansigt	12
Legattræet	14
Galejhavnen paa Slotsholmen	16
Den eneste Dronningestatue	18
Gamle Gadeskilte	20
Rest af et Rokokoslot	22
Magstræde	24
Andreas Bjørns Gave	26
Ringridningssøjler	28
Byens ældste Hus	30
Ingen Griseri i Krogene	32
En Ildebrandstavle	34
Manden med Sukkertoppen	36
Pistoltorvet	38
Kronometertrappen	40
Møllespil paa Raadhuspladsen	42
Hans Blasen i Pæretræet	44
Brændevinsbrænderens Skilt	46
Den sidste Voldgade	48
Tømmersvendenes Skilt	50
Hanetaarnet	52
En Manneken-Pis	54
Restaurant i Raadhuskælderen	56
Stenen paa Aaboulevarden	58
Spiret fra Sanct Nicolai	60
Ole Rømers Planetmaskine	62
Kassebørnenes Hus	64
»Jernporten«	66
Griffenfelds Kapel	68
En Rest af Vesterport	70
Bispegaarden	72
Privatlejlighed i Kongens Have	74
De »brækkede« Hushjørner	76
Amagertorv 6	78
En Fakkelbærer	80
Lønporten	82
De vendte Voluter	84
Bagerkringlen	86
Hvælvingen	88
Cochrane & Co's. Gave	90
Caspar Finckes Gitter	92

Lad os gaa ud og se paa det København, vi alle kender og holder af, den By, der netop i Aar kan fejre 500 Aars Jubilæum for Christoffer af Bayerns Stadsret, den By, der rundt omkring i sine Kroge og paa mere fremtrædende Sted daglig minder os baade om sin ærværdige Alder og om Fortidens stræbsomme Københavners Liv, om deres Arbejde og Flid, Lykke og Strid gennem svundne Aarhundreder. Lad os gaa ud og se nærmere paa nogle af de smaa karakteristiske Træk i Byens gamle Ansigt, som vi vel nok har konstateret, men maaske til daglig haster forbi uden at ænse den Historie, de fortæller....

JORDANOS GRAVSTEN

I den lille Have bag Charlottenborg staar en gammel Gravsten over en højt elsket Hund, Puddelen Jordano, der var Akademiprofessor og Justitsraad N. A. Abildgaards trofaste Ven.

Jordano, der skal have været i Besiddelse af, selv for Puddelhunde, usædvanlige Aandsevner, blev fundet af Abildgaard i Rom, da han var paa Rejse for det Stipendium, der knytter sig til den store Guldmedalje. Han tog Hunden med hjem, og den flyttede med ham ind i Embedsboligen paa Charlottenborg. Seksten Aar gammel døde Jordano, og Abildgaard begravede den i den daværende botaniske Have bag Palæet under en Marmortavle med et Timeglas og Ordene:

HER GIEMMES LEVNINGEN AF JORDANO ET MYNSTER PAA TROSKAB. HAN BLEV FØDT I ROM I PII SEXTI REGIERINGS ANDET AAR, HAN DØDE I KØBENHAVN I DET MÆRKELIGE AAR DA ET PUND SUKKER KOSTEDE XLIII SKILLING.

Pave Pius den Sjettes andet Regeringsaar var 1776, og i 1792 kostede Sukkeret 43 Skilling Pundet i København.

HER GIEMMES LEVNINGEN
AF
IORDANO
ET MYNSTER PAA TROSKAB
HAN BLEV FØDT I ROM
I PII SEXTI REGIERINGS
ANDET AAR
HAN DØDE I KIØBENHAVN
I DET MÆRKELIGE AAR
DA ET PUND SUKKER
KOSTEDE XLIII SKILLING

SCT. GEORG OG DRAGEN

Et Relief forestillende Sct. Georg og Dragen er indsat over Nedgangen til Firmaet K. Dorph-Petersens Vinlager i Gaarden til Ejendommen Hauserplads 32.

Dette Sted hørte, ligesom hele den nuværende Hauserplads, i Slutningen af det 16. Aarhundrede til en stor Adelsgaard, der laa paa Hjørnet af Pustervig og Kultorvet. Den statelige Renaissancegaard tilhørte paa det Tidspunkt Kansler Niels Kaas, Medlem af Christian den Fjerdes Formynderregering, og det var i denne Gaard, at den døende Kansler i 1594 overrakte den unge Konge Nøglen til Rigsklenodiernes Hvælving paa Københavns Slot, en Situation, som bl. a. huskes fra Carl Blochs kendte Maleri.

Relieffet i Muren behøver dog ikke at stamme fra Niels Kaas' Gaard. Den nuværende Ejendom er bygget kort efter Bombardementet i 1809 af Konrad Hauser, der adskillige Steder i Bygningen har anvendt gamle Gravsten o. l., som formodentlig dels er købt fra nedlagte Kirkegaarde og dels fundet i Grunden.

Hauser fik Pladsen opkaldt efter sig ved at bekoste Brolægningen.

LØVE MED MENNESKEANSIGT

Byens ældste under aaben Himmel opstillede Bronceskulptur findes i Kongens Have. Den forestiller en Hest i Kamp med en Løve, og den staar i Kavalergangen nærmest Gothersgade.

Christian den Fjerde bestilte Kunstværket hos Kobberstøber Peter Husum, og det blev opstillet i 1624. Den livfulde Gruppe, af hvis trehundredaarige Forgyldning man endnu kan se svage Spor, er bl. a. pudsig derved, at Løven er pænt friseret med Skilning i Midten og nærmest har menneskelignende Ansigtstræk. Grunden er formodentlig bl. a. den, at Kunstneren aldrig havde set en Løve.

En Overlevering vil vide, at Kongen lod Gruppen opstille til Minde om det tabte Slag i Trediveaarskrigen ved Lutter am Barenberg, der bl. a. skyldtes den lyneborgske Hertug Georgs Frafald. Den skulde symbolisere den danske Løve, der overvandt den lyneborgske Vaabenhest.

Slaget ved Lutter am Barenberg stod dog først to Aar efter, at Broncegruppen var færdig — nemlig i 1626.

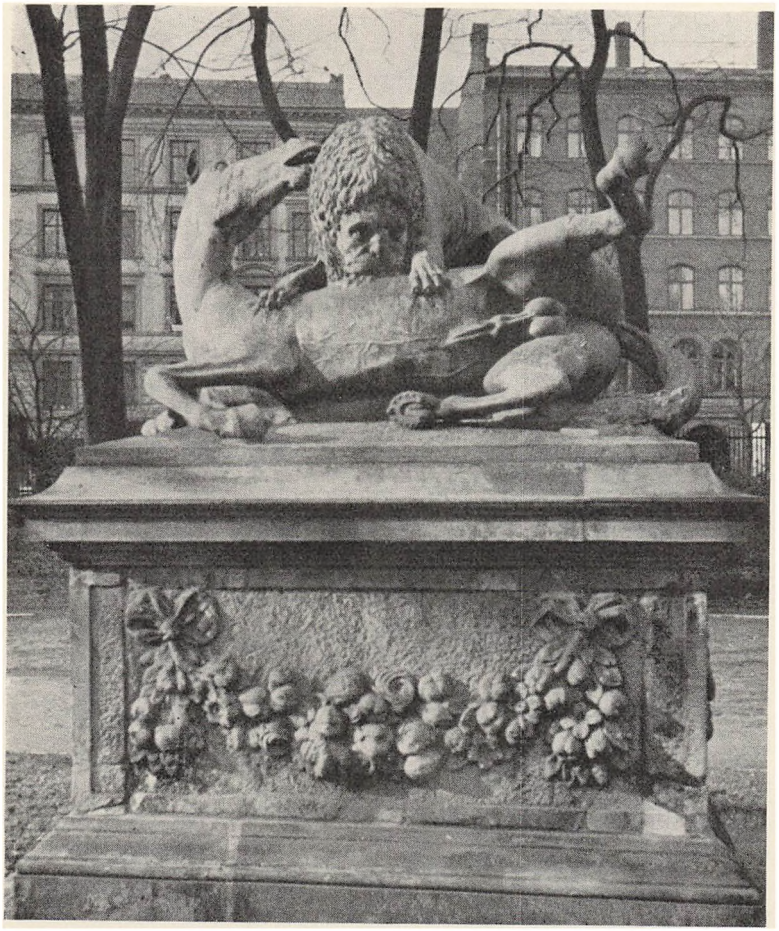

LEGATTRÆET

Til Fordel for Lindetræet paa Hjørnet af Christian IX's Gade og Ny Østergade er der stiftet et Legat, der administreres af Magistraten.

Ejendomsselskabet, der byggede Chr. IX. Gade Kvarteret, tilbød i 1915, opfordret af en Avisartikel, at plante et Træ paa dette Sted. Det skulde live op i den nye Stenørken og formilde Overgangen til Rosenborg Have. Kommunen gav sin Tilladelse, men fordrede samtidig, at Selskabet tillige maatte paatage sig Træets Pasning frem i Tiden.

Det mente Aktieselskabet ikke at kunne gaa med til, og Træet blev kun reddet ved en Privatmands Interesse. Kommunelæge Prosper Veng skød det nødvendige Beløb til, for at Kommunen vilde paatage sig Pasningen. Dr. Veng var Broder til Arkitekt Eugen Jørgensen, der havde bygget Kvarteret. Med Træet vilde han sætte ham et Minde.

Linden blev hentet paa Vester Boulevard udfor Konservatoriet. Den 8. November 1915 blev det døbt »Eugen Jørgensens Træ«.

ASSURANCE
MANDSBANKEN

GALEJHAVNEN PAA SLOTSHOLMEN

Den lille yndige Bibliothekshave paa Slotsholmen var engang Christian den Fjerdes Galejhavn.

Flankeret af Tøjhuset og Proviantbygningen, havde Christian den Fjerde i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede indrettet en Orlogshavn for Flaadens mindre Skibe paa det Sted, hvor nu Slotsholmens eneste offentlige Have findes. Indsejlingen foregik gennem en smal Passage, der kun tillod eet Skib ad Gangen at slippe ind, hvor nu det kgl. Bibliothek ligger. Her inde i det godt beskyttede Bassin fik en Del af Flaaden Forsyninger af Krigsmateriel og Fødevarer, og herfra stod de stolte Krigsskibe ud paa Orlog forbi Stadens Vartegn »Leda med Svanen«, der var anbragt paa en Søjle midt ude i Strømmen ved Havnens Indsejling.

De vægtige Jernringe, der endnu sidder enkelte Steder i Murene, minder endnu om dette Havneanlæg, der blev opfyldt i 1867—68.

Det var til denne fakkeloplyste Havn, at Frederik den Syvendes Lig en Decemberaften i 1863 blev ført og derfra baaret over paa Slottet.

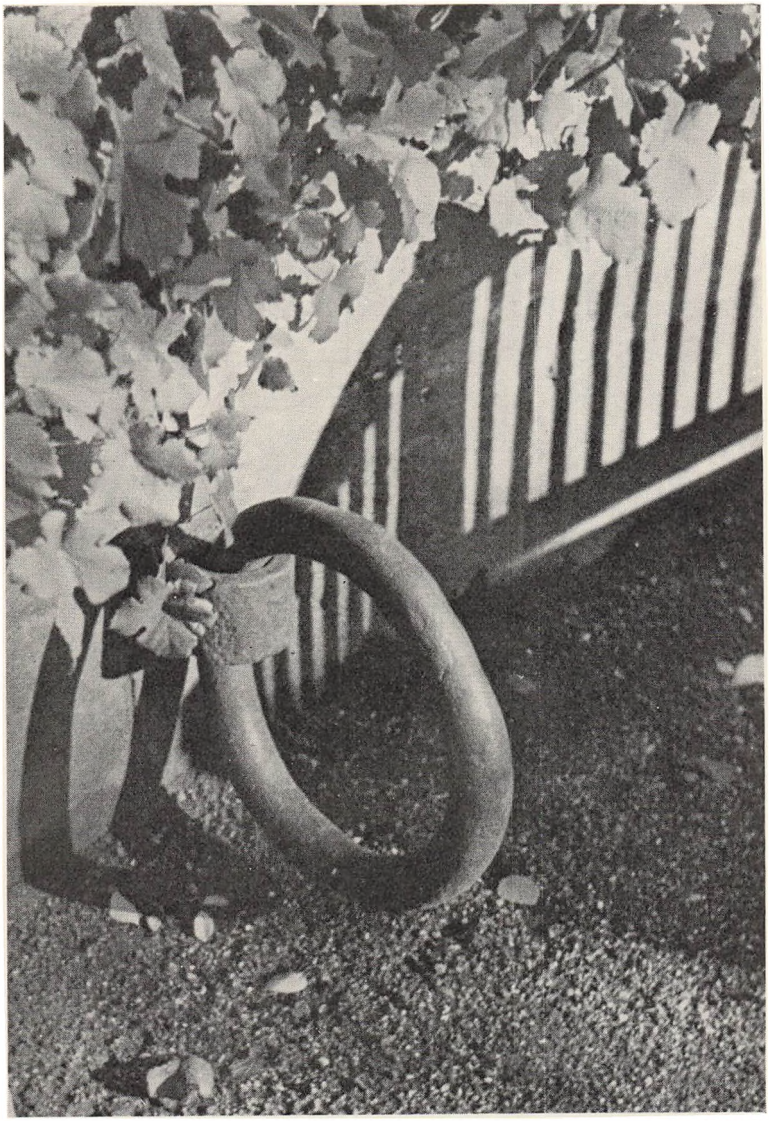

DEN ENESTE DRONNINGE-STATUE

Københavns eneste Statue af en dansk Dronning staar i Rosenborg Have.

Den er udført af V. Bissen i 1892 og forestiller Dronning Caroline Amalie, der var gift med Christian den Ottende. Ægteskabet var meget lykkeligt, men til deres store Sorg barnløst. Til Gengæld kastede den varmhjertede Dronning sig over det sociale Arbejde for andres Børn og fik bl. a. oprettet Asyler baade i Odense og København. I Taknemmelighed for dette store Arbejde er Statuen rejst. Dronningen er afbildet som ældre, thi det var først i hendes Enkestand, at hendes Popularitet i Befolkningen blev virkelig grundfæstet.

En kendt Billedhugger har i en kritisk Omtale af Byens forskellige Mindesmærker sammenlignet Skulpturen med en Tevarmer.

GAMLE GADESKILTE

Det var først i 1771, at Husejerne i København fik Paabud om at male Ejendommenes Matrikelnumre med Oliefarve paa Facaden. Før den Tid klarede de Handlende sig med de indmurede Husskilte med naive Billeder af Storke, Hejrer, Svaner o. l., der endnu ses mange Steder.

Samtidig med Husnumrene blev Gadernes Navne malet paa Hjørnehusene, thi de statelige og smukke Stentavler med indhugne Navne fandtes ganske vist mange Steder, men ikke overalt. To af dem er endnu tilbage, og disse to, vel næsten tohundredaarige Gadeskilte, findes endnu den Dag i Dag i Hjørneejendommen mellem Vandkunsten og Frederiksholms Kanal.

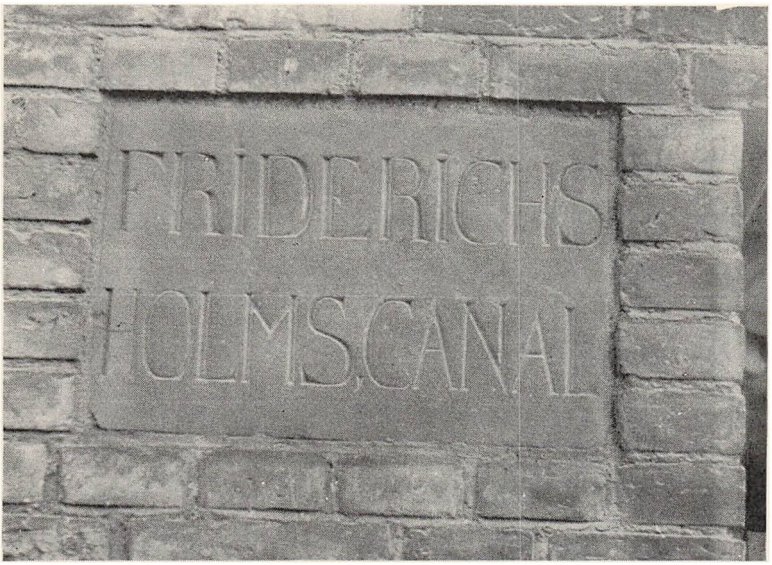
FRIDERICHS
HOLMS.CANAL

WAND
KONSTEN

REST AF ET ROKOKOSLOT

Af det Pragtslot, som Christian den Sjette byggede i Aarene 1731—45, det første Christiansborg, er i Dag kun Ridebaneanlægget med Marmorbroen tilbage. Men rundt omkring i Byen kan man endnu støde paa Brokker fra selve Slottet, der kun stod et halvt Aarhundrede, før Flammerne aad al dets Rokoko-Overdaadighed.

Ved Gravninger for nylig under Domhuset paa Nytorv har man konstateret, at C. F. Hansen har anvendt Fyld til Grunden fra Ruindyngen paa Slotsholmen, og i en Gaard i Fiolstræde kan man over en Dør se en Sten med Christian den Sjettes spejlslyngede Monogram.

I Haven bag Charlottenborg staar bl. a. en stor korinthisk Kapitæl fra denne Pragtbygning, der engang var Danmarks Tuilerier.

MAGSTRÆDE

En af de faa Gader i København, som Tiden og Udviklingen næsten synes at glemme, er Magstræde.

Den er en af Byens hyggeligste gamle Gader, og sin bugtede Facon har den faaet, fordi den simpelthen en Overgang har været Kystlinie. Slotsholmens Kanal er jo gennem Tiderne stadig blevet smallere, thi Byen har lige siden Middelalderen indvundet Terræn ved at fylde op i Havn og Kanal. Netop i det 15. og 16. Aarhundrede opfyldtes uafbrudt, og Byen skubbede sig længere og længere ud i Vandet. Engang var Vimmelskaftet Strandgade. Derefter blev Kompagnistræde og Læderstræde det. Saa blev Grunden, hvor nu Magstræde og Snaregade løber, efterhaanden opfyldt, og den ene Side af disse Gader bebygget. Saasnart Opfyldningen var saa vidt fremskreden, at den anden Side af Gaderne kunde bebygges, skød Husene op, Magstræde mistede sin frie Udsigt til Vandet — og nu har Nybrogade indtaget den Plads, som før Vimmelskaftet, Kompagnistræde og Magstræde har haft.

Magstræde var iøvrigt for et halvt Hundrede Aar siden en af Prostitutionens mest berygtede Gader.

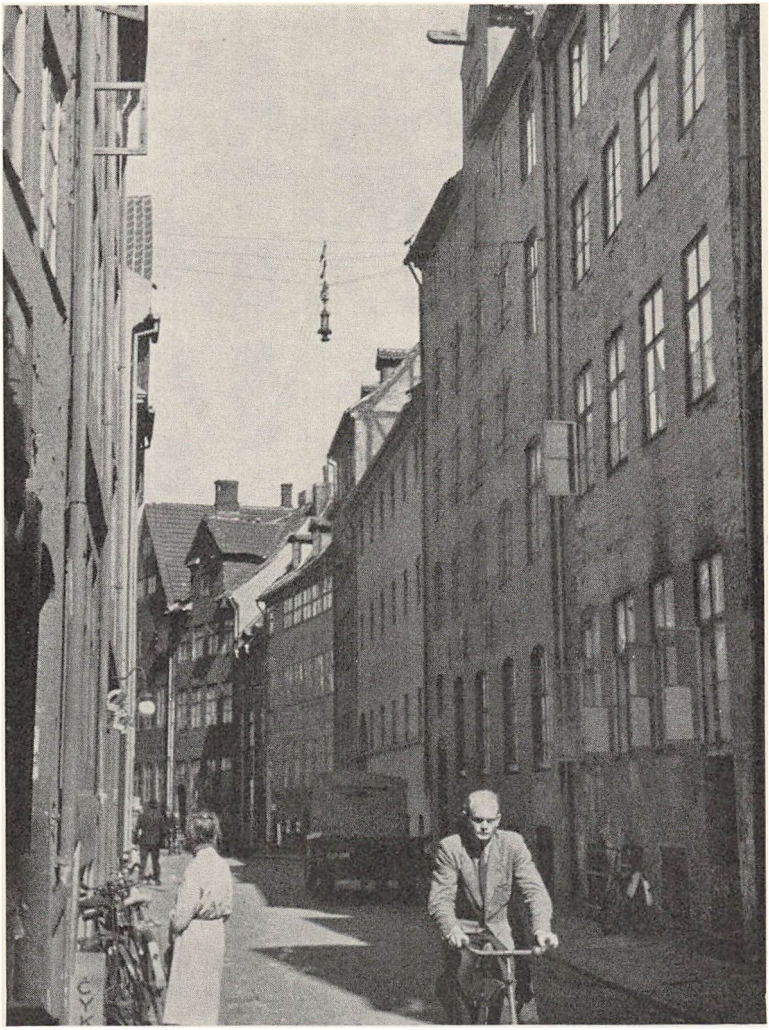

ANDREAS BJØRNS GAVE

De to smukke Statuer, der staar paa Børsens Rampe, Neptun og Merkur, er modellerede af Billedhugger Petzhold og skænket af den christianshavnske Storkøbmand Andreas Bjørn.

Andreas Bjørn, om hvem en Gade endnu minder, boede paa Hjørnet af Strandgade og Baadsmandsstræde (Huset ligger der endnu), og hans Navn er intimt knyttet til denne Bydel. Bjørn var den første, der anlagde et Skibsbyggeri paa Christianshavn — det var i 1735 — og han søsatte snart henved en Snes Skibe om Aaret. Desuden stiftede han et Handelskompagni, hvis Virksomhed baade omfattede Hvalfangst og Handel paa Middelhavet og i den nære Orient.

Andreas Bjørn byggede endog et Orlogsskib, nemlig »Københavns Slot«, der løb af Stabelen i 1741. Det havde 44 Kanoner.

RINGRIDNINGSSØJLER

Mellem Rosenborg Haves mange morsomme Minder fra længst forsvundne Dage er ogsaa de to smukke Granitsøjler med Kobberkugler paa Kapitælerne.

Det er Ringridningssøjler, formodentlig fra Christian den Fjerdes eller ialt Fald fra Frederik den Tredies Tid, hvor de anvendtes ved Karusselridning eller Turneringsspil, der især var almindeligt i den sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede. Den Slags Festligheder foregik gerne i den Del af Haven, der nu er Eksercerplads. Der blev ophængt en Ring i en Snor imellem Søjlerne, og det gjaldt om at spidde Ringen paa en Lanse, naar man i fuld Fart red frem imod den, en Sport, der i høj Grad tiltalte den unge Christian den Fjerde.

Søjlerne blev fra Eksercerpladsen flyttet til Kavalergangen, hvor de stod, indtil Haven i 1820erne blev omlagt i en engelsk Stil. De tilbragte en Snes Aar paa Materialgaarden og blev i 1842 opstillet paa Plænen foran Grønnebro. I 1938 flyttedes de til deres nuværende Plads (Kavalergangen).

BYENS ÆLDSTE HUS

En Rest af Københavns første Bispegaard kan endnu ses i Universitetets Gaard.

Det er den nuværende Konsistoriebygning, den eneste eksisterende Levning af den store Bispegaard, der med forskellige tilhørende Bygninger laa paa dette Sted, ialtfald fra Midten af det 15. Aarhundrede, da Sjællands Bisp flyttede fra Slottet til sin egen Residens i Byen.

Bygningens Ydre er stærkt forandret, men man kan endnu spore de spidsbuede Vinduer, og den smukke, hvælvede Kælder er bevaret i sin oprindelige Skikkelse.

Det var i denne Bispegaard, at den sidste katolske Bisp, Joachim Rønnow, under Reformationen blev fængslet og ført til Blaataarn.

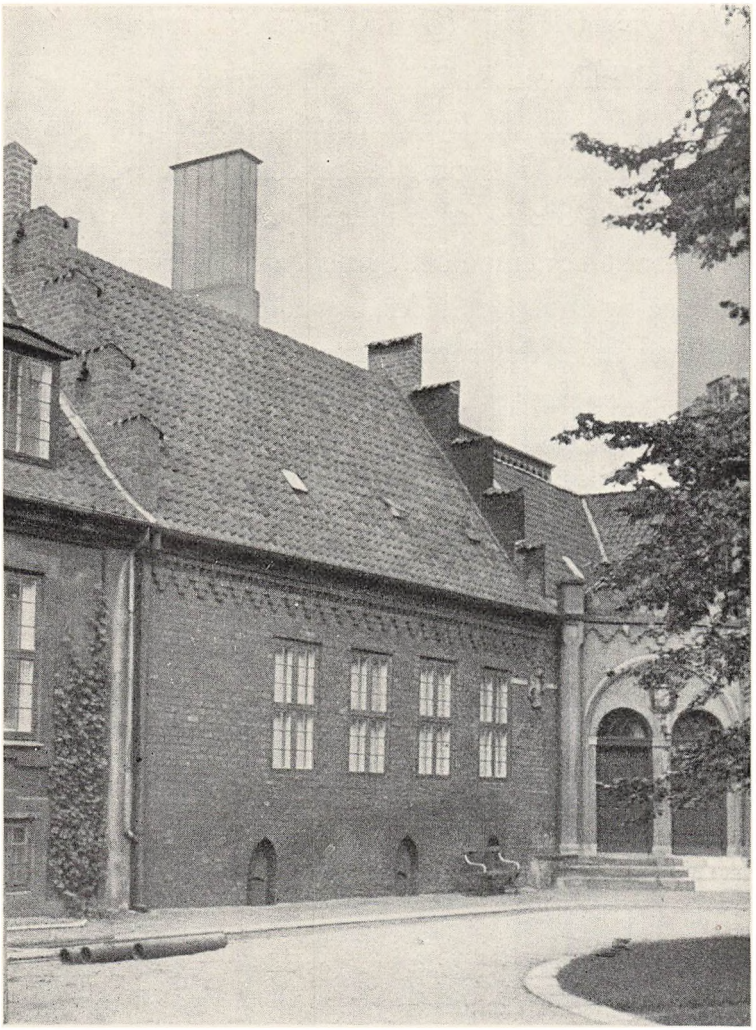

INGEN GRISERI I KROGENE

Et Minde om en Tid i Slutningen af det attende Aarhundrede, da Byens Husejere pludselig blev grebet af en voldsom Renlighedssans, ses endnu ganske faa Steder i den indre By.

For at bekæmpe det Svineri, der foregik i Portkroge og lignende Steder, blev alle Kroge og Porte afspærret med Jernbuer, der var forsynede med drabelige Jernpigge. Dengang var Gaderne smallere, og der kunde let ske Ulykker med disse Jernpigge. Men til Trods for flere Avisers voldsomme Protester mod »disse flammende Pikker, der erindre om de Kroge, som Algierne have i deres Stadsmure«, forsvandt de fleste dog først ved Bybranden i 1795.

Ved Trinitatis Kirke ses endnu nogle af disse »Mordvaaben«, der for 150 Aar siden fandtes foran saagodt som hver eneste Gadeport.

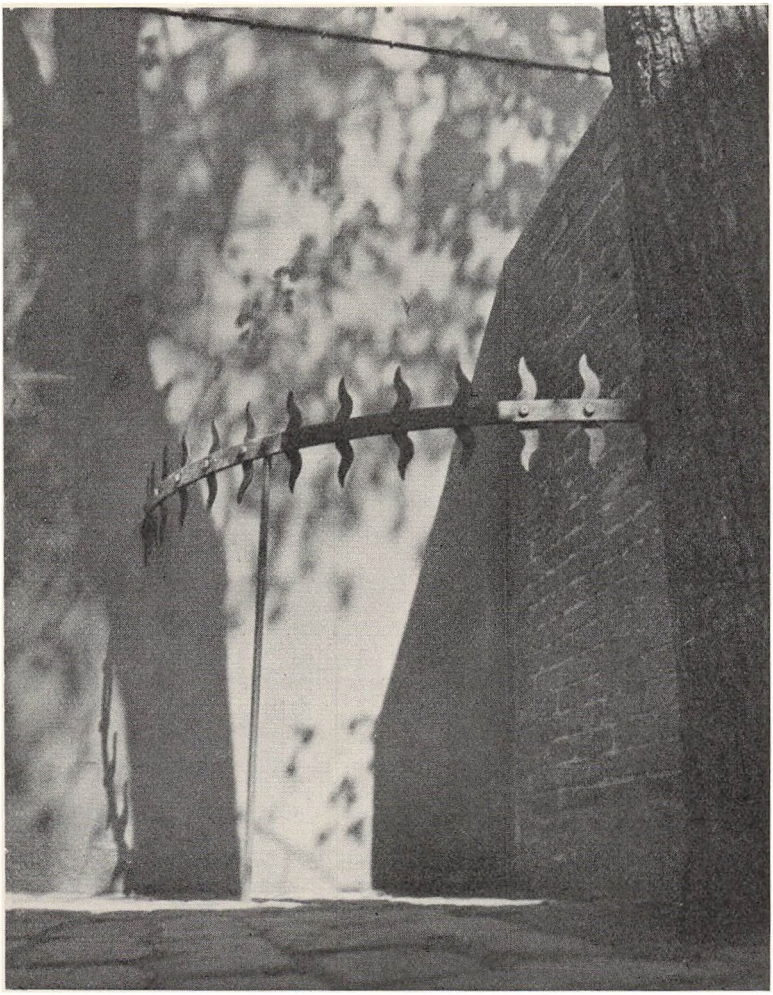

EN ILDEBRANDSTAVLE

Tre store Katastrofer har præget det nuværende Københavns Udseende.

Det er Ildebrandene i 1728 og 1795 samt Bombardementet i 1807. Ved disse tre Lejligheder blev store Dele af Byen lagt i Ruiner, og den samlede Genrejsning af disse Bydele i Aarene derefter danner stadig for en stor Del Hovedkernen i den indre By.

1670 Huse, eller to Femtedele af Byen, laa i Aske efter Ildens Hærgen i 1728. De Huse, der et Par Aar efter rejste sig paa Brandtomterne, stilfærdige og velproportionerede Borgerhuse, staar for en stor Del endnu og præger bl. a. Graabrødretorv, hvor denne Ildebrandstavle findes paa en Husmur.

Kig engang i Vejret, naar De gaar gennem den indre Bys smaa Gader, og De vil se adskillige af disse Tavler over Porte og Gadedøre med deres naive Indskrifter, der minder om denne frygtelige Katastrofe i Byens Historie.

DEN FÖRSTE
STEEN
IEG HAVER LAGT
HVORFOR IEG SIGER HERNTAK
HVAD ILDEN HAR FORTÆRT
HAR GUDIGEN BESKIÆRT
P J P
Aº 1732

MANDEN MED SUKKERTOPPEN

Over Indgangen til en Port i Ejendommen Nyhavn 11 staar en forgyldt Figur af en Mand med en Sukkertop i den ene Haand og Formen til den i den anden.

Det sjove lille Skilt minder om, at der i denne Ejendom for næsten to Aarhundreder siden laa et Sukkerraffinaderi. Det var grundlagt af Ludvig Ferdinand Rømer, en initiativrig Borger, der havde tjent i det kgl. danske vestindisk-guinesiske Kompagni paa Christiansborg i Guinea, hvor han arbejdede i en Række Aar, indtil Klimaet ulykkeligvis drev ham hjem, samtidig med at Gouvernørposten blev ham tilbudt.

L. F. Rømers store Interesse for vor fjerne afrikanske Koloni svækkedes ikke, efter at han havde slaaet sig ned i Nyhavn. Han udgav senere et Par Bøger om Guineakysten.

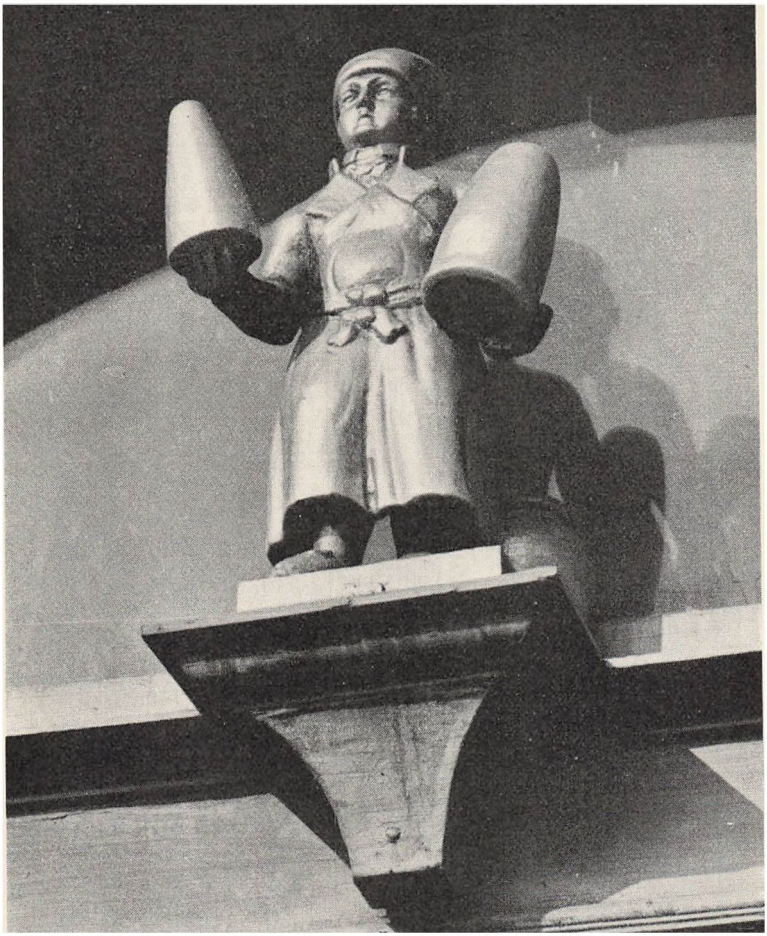

PISTOLTORVET

Peder Madsens Gang hed en snæver Smøge, der i 1873 blev saneret og genopstod som en bred moderne Forretningsgade med Navnet Ny Østergade. Peder Madsens Gang, der var den mest berygtede af alle Stadens Gyder, førte fra det provinsielle Grønnegade til den fornemme Østergade, hvor den udmundede i Svaneapotekets Port.

Den uhyggelige Smøge med det fæle Rygte er forlængst væk, men Pistolstræde, et lille Sidestræde, hvorfra Gangen fik en stor Del af sit Lys, eksisterer endnu. Følger man denne Smøge, der er af samme Bredde som den nedlagte Peder Madsens Gang, naar man ind til en lille Gaardsplads, Resten af det tidligere Pistoltorv, hvortil enkelte gamle Huse endnu har Facade. Strædet og Torvet mindede i Planen om Skaftet paa en Pistol. Deraf Navnet.

Den eneste Bygning, der ligger i Pistolstræde, har Nr. 28. Lavere eller højere Numre i denne lille Gade findes ikke.

KRONOMETERTRAPPEN

Den gamle Trappe mellem Holmens Bro og Kirken er et Minde om de Dage, da Bremerholm var kongeligt Skibsværft og Admiralitetets Hovedsæde.

Navnet Kronometertrappen hæfter ved den, fordi Sø-Urene i gamle Dage ad denne Vej blev bragt til Bremerholm for at blive efterset og stillet. Ogsaa Flaadens Chefer benyttede i gamle Dage Trappen, naar de lod sig sejle ind for at aflægge Rapport i Admiralitetet, der dengang havde til Huse i en Bygning ved Siden af Kirken.

Endnu i Dag kan man en sjælden Gang se en Chalup ved Trappen, naar Chefen for et af vore Marinefartøjer er paa Tjenestebesøg i Marineministeriet, men i vore Dage foretrækker Flaadechefer gerne at køre i Bil fra Toldboden.

En mørk Januaraften i 1721 blev Liget af Tordenskjold baaret op ad de slidte Trin til Kapellet efter den ulykkelige Duel, der satte Punktum for den 29aarige Søhelts glorværdige Karriere.

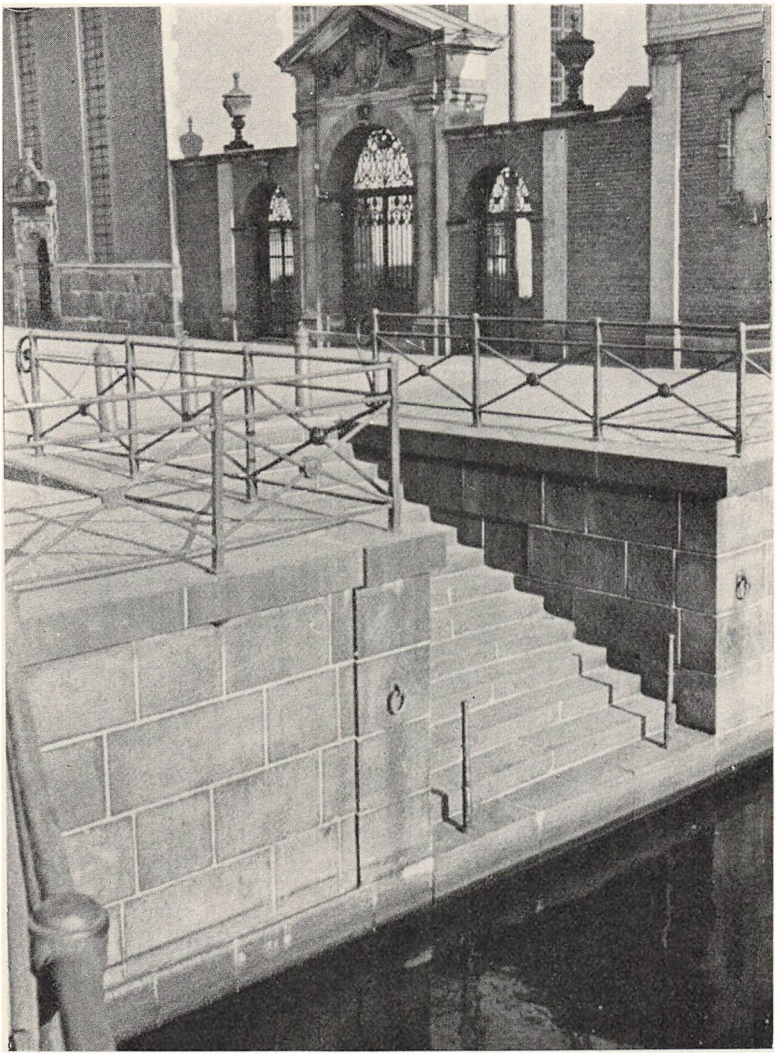

MØLLESPIL PAA RAADHUSPLADSEN

Københavns Raadhus er fuldt af sjove og fornøjelige Detailler i selve Bygningen. Kun faa kender dem alle, og selv de mest iøjenfaldende gaar vi tankeløse forbi.

Paa Hjørnebænken ud mod Raadhuspladsen er indhugget Linjerne til et Spil, der forlængst er gaaet af Mode, nemlig et »Møllespil«. Meningen var, at Københavnerdrengene her i en ledig Time kunde slaa sig ned og spille Mølle, istedet for at drive rundt paa Gaderne, men man har vist aldrig hørt om eller set, at nogen benyttede sig af det.

De raabende Hoveder over Bænkene (af Bundgaard) skal minde Eftertiden om Byens Gadesælgere. En af dem har en Skruptudse i Munden, medens en anden har en Haandfuld Mønter.

HANS BLASEN I PÆRETRÆET

I gamle Dage var der langt flere Træer i København end nu. De stod ikke alene i Haverne bag Husene, men fandtes ogsaa paa Gaden foran, og var tit Kendetegn for en Forretning eller Beværtning.

En virkelig Seværdighed i Byen var Hans Blasens Pæretræ udenfor Ejendommen Nybrogade 4. Det naaede helt op til tredie Sal og bar hvert Aar en hel Tønde Pærer, hvad intet Barn i Staden var uvidende om. Hans Blasen var en Arbejdskarl fra Slangerup, der efter nogle Aars Arbejde paa Vejerboden købte Ejendommen i Nybrogade i 1717 og begyndte at drive Øltapperi i Kælderen. Huset blev nedrevet under Branden i 1728 og genopført to Aar senere.

En Stenplade over Kælderhalsen bærer Aarstallet 1730 og et Billede af det berømte Pæretræ, der endnu i 1816 omtales som en af Byens Mærkværdigheder.

BRÆNDEVINSBRÆNDERENS SKILT

I gamle Dage var der et Utal af Brændevinsbrændere i København. I Aaret 1798 f. Eks. var der ikke mindre end 245, et ganske smukt Antal i Betragtning af Byens Størrelse dengang.

Endnu kan man enkelte Steder paa Husmure i de ældre Bydele finde Brændevinsbrændernes Skilte, som f. Eks. det her afbildede i Vingaardsstræde paa en af de Ejendomme, der nu ejes af Magasin du Nord.

Den spendrupske Brændevinsbrændergaard var en af Fortidens mange, og i samme Ejendom boede et Par Aar Digteren Johannes Ewald, der var en god Ven af Sønnen Peter Mathias Spendrup. Denne havde arvet Forretningen efter sin Far og er bl. a. kendt som Opfinder af et Alkoholmeter.

I HIORTEN
Mads Jedersen Spendrup
Mette Andersdatter
Anno 1735

DEN SIDSTE VOLDGADE

Vi har kun een rigtig Voldgade tilbage i København. Det er Christianshavns Voldgade.

Mange Københavnere har — med Rette — beklaget den brutale Sløjfning af Københavns gamle Volde, der fandt Sted i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede. Af den Naturskønhed, der omgav Byen, har vi nu kun nogle Brudstykker tilbage i Botanisk Have, Østre Anlæg og Ørstedsparken, men hvis man vil opleve et typisk københavnsk Eksterieur, som det var almindeligt før Fæstningen København sprængte sine Volde, maa man søge ud til den glemte Christianshavns Voldgade.

For Københavneren af 1943 er det pudsigt at tænke paa, at Østervoldgade, Nørrevoldgade og Vestervoldgade for mindre end et Aarhundrede siden havde samme idylliske Præg.

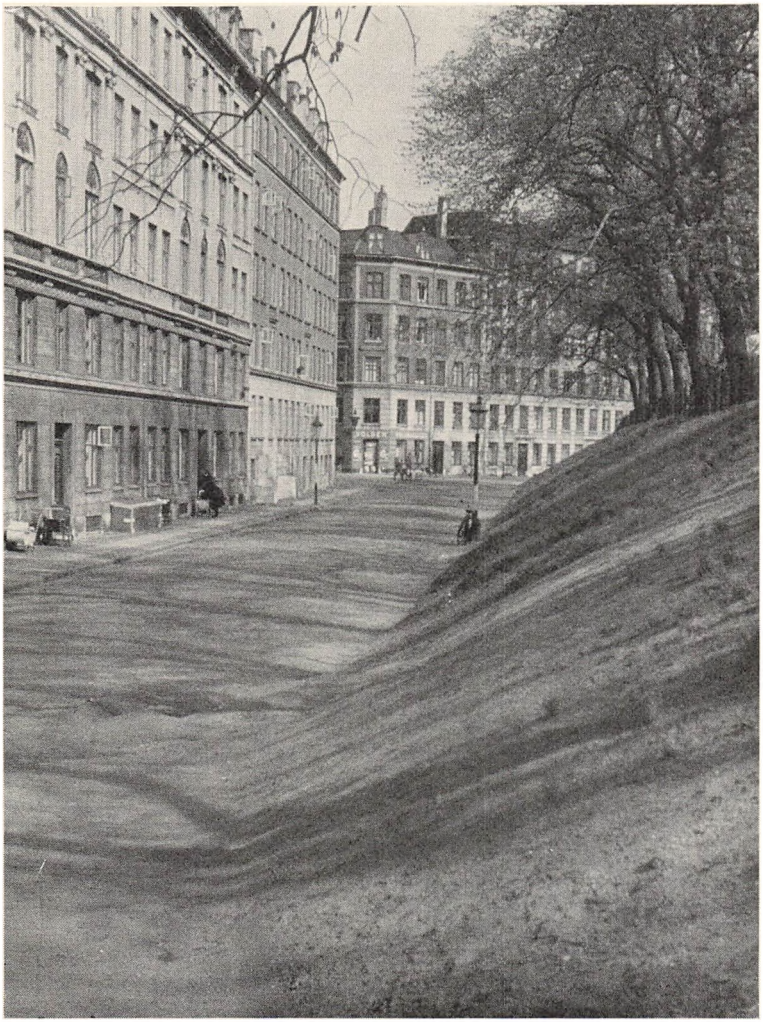

TØMMERSVENDENES HERBERGSSKILT

Af de mange festlige Smedejernsskilte, der i gamle Dage livede op i det københavnske Bybillede, er der nu næsten ingen tilbage. Et af de ældste, som vi endnu kan glæde os over, er Tømmersvendenes Herbergsskilt.

Det havde i næsten halvandethundrede Aar sin Plads udenfor Tømmerkroen i Adelgade 27, men blev for ganske nylig flyttet til Alhambravej paa Frederiksberg. De mange Aarstal paa det smukke Skilt stammer fra forskellige Mindedatoer i dets Historie. Aarstallet 1761 ovenpaa Stangen sammen med Kristian den VII's Navnetræk synes mærkeligt, da denne Konge først blev Regent i 1766, mens Aarstallet 1771 under Stangen staar til Minde om den 23. Maj samme Aar, da Skiltet i stort Optog blev flyttet fra Tornebuskegade til Svendenes nye Ejendom i Adelgade.

Hundredaarsdagen for Begivenheden er markeret ved Aarstallet 1871 og Christian den Niendes Navnetræk.

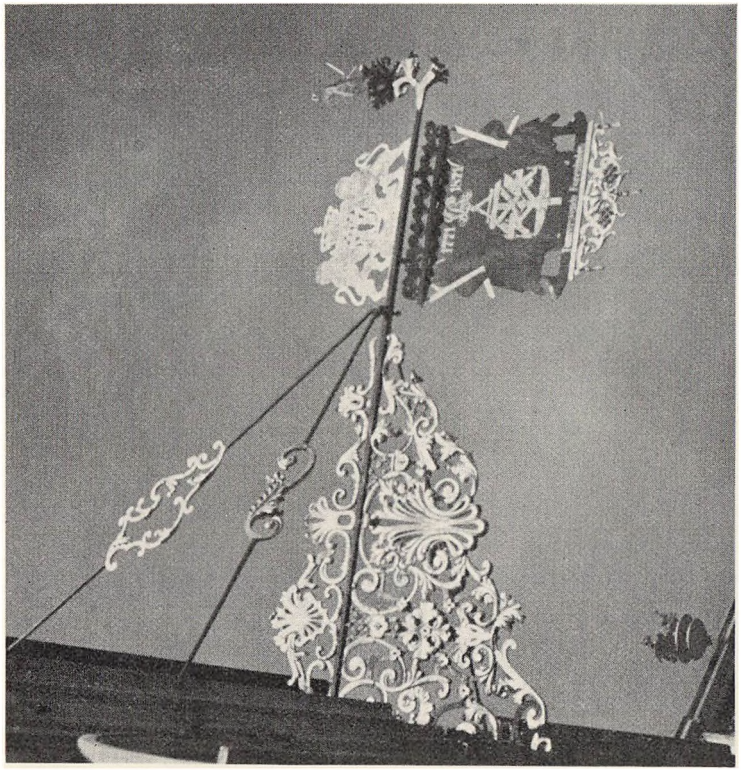

Har ogsaa De ærgret Dem over de Brosten, der, som Del af et Cirkelmønster i Kørebanen rager ind i Cyklestiens Asfaltbelægning paa Nørrevold?

Men hvad betyder denne Cirkel?

Den markerer det Sted, hvor man ved Sløjfningen af Hahns Bastion i Foraaret 1874 fandt de velbevarede Rester af et af Byens middelalderlige Fæstningstaarne. Først haabede man at kunne bevare det, men da man senere mente, at det vilde være til for stor Gene for Færdselen, blev det nedrevet. De sidste Rester af Fundamenter forsvandt, da Boulevardbanen blev anlagt og Stedet udfor Larslejstræde blev markeret med en Cirkel i Brolægningen.

København havde i det sekstende Aarhundrede seks runde Taarne af ca. tyve Alens Diameter til Byens Forsvar, nemlig Vandmølletaarnet paa det nuværende Vartovs Plads, Kjøge Barfred lidt nærmere Vesterport, Jermers Taarnet (hvis Ruin er bevaret), det ovenfor omtalte Hanetaarn, Hans Klausens Taarn i Gothersgade, omtrent ved Landemærket, og Kringelen udfor Vingaardsstræde.

EN MANNEKEN-PIS

Det vil sikkert overraske adskillige Københavnere at erfare, at vi midt i Byen har en Manneken-Pis.

Manneken staar paa Toppen af Byens ældste Springvand paa Gammeltorv, det Springvand, som Christian den Fjerde forærede Byen for 334 Aar siden, og som nu springer med Guldæbler een Gang om Aaret, nemlig paa Kongens Fødselsdag.

Topfiguren over Kobberkummen forestiller en smuk, nøgen Kvinde, »Caritas« (Næstekærlighed), der paa sin venstre Arm bærer et lille Barn og med den højre Haand klapper en nøgen Dreng, der staar ved hendes Side. Denne lille Dreng er, hvad sikkert de færreste har lagt Mærke til, en Manneken-Pis.

I Perioder har Forargelse i visse Kredse bevirket, at der er blevet lukket for denne Detaille i Springvandet, ligesom de Straaler, der udgaar fra »Caritas« Bryster, har været standset. Paa Bymuseet findes en Gipsmodel af »Caritas«.

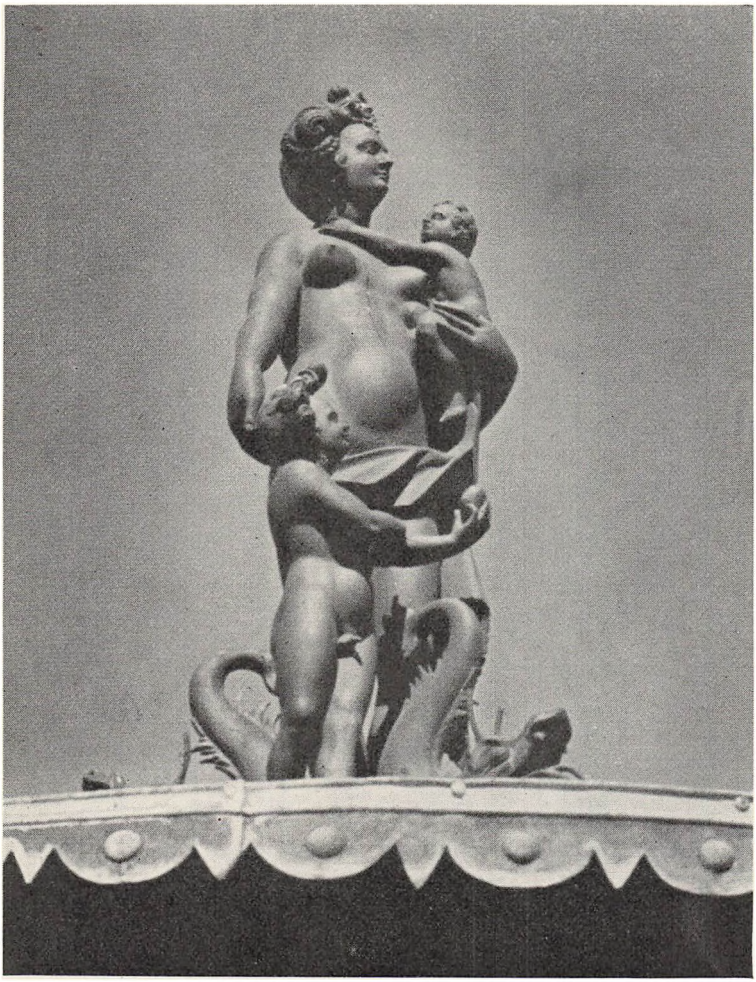

RESTAURANT I RAADHUSKÆLDEREN

Martin Nyrop, Raadhusets Bygmester, havde tænkt sig, at Byens nye festlige Raadhus ogsaa skulde rumme en hyggelig Kælderrestaurant, men det blev ikke til noget.

Til venstre for Raadhusets Hovedtrappe ses bag et Smedejernsgitter en Nedgang. I Muren her er indfældet forskellige Granitrelieffer, bl. a. Timeglas og en Nisse, der er i Lag med en stor Drueklase. Her skulde Nedgangen til Raadhuskælderen være. Der var beregnet Plads til 280 Gæster, og i 1901 bevilgede Borgerrepræsentationen omtrent 55,000 Kr. til Restaurantens Indretning, men annullerede senere Bevillingen og lavede i Stedet Marketenderi for Kontorpersonalet.

Allerede paa Kristoffer af Bayerns Tid havde der været en Raadhuskælder i København, hvor Borgerne kunde faa sig en Hjertestyrkning, og den fulgte med over i Kong Hans' Raadhus paa Gl. Torv. Først i 1794 nedlagdes den.

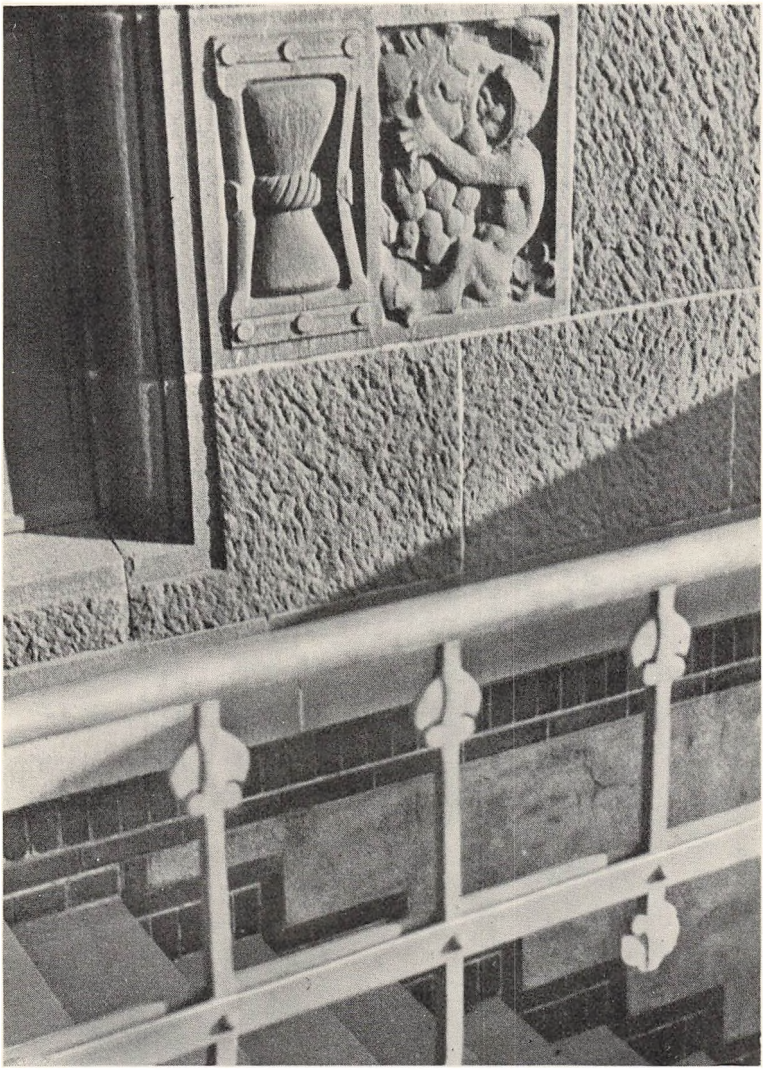

STENEN PAA AABOULEVARDEN

En underlig spids Sten i Cyklestien paa Aaboulevardens Østside markerer det omtrentlige Sted, hvor fire Københavnerinder druknede i Ladegaardsaaen en mørk Vinternat 1812.

Det var Natten mellem den 26. og 27. November, at et Selskab var paa Vej i Karet fra Landstedet »Rolighed« (ved nuværende Rolighedsvej) ind mod Byen langs den dengang brede Ladegaardsaa. Paa en eller anden Maade mistede Kusken Herredømmet over Vognen — og Karet med alle Passagerer faldt i Aaen. Fire Damer af det gode københavnske Borgerskab druknede.

Stenen blev fundet i Firserne, da man var begyndt at overdække Aaen. Den blev flyttet op paa selve Boulevarden og forsynet med Datoen for den sørgelige Begivenhed. Ellers bærer den ingen Indskrift.

CAPERN

SPIRET FRA SANCT NICOLAI

Den store Brand i 1795 skaanede heller ikke Byens ældste Kirke, den middelalderlige Sanct Nicolai, opført til de Søfarendes Beskyttelse. Kun Murene af Taarnet, som var Christoffer Valkendorfs Værk, er, hvad vi endnu har tilbage af den oprindelige Bygning.

Hvis De i Dag gaar indenfor i Taarnrummet, ser De i Hjørnet til højre for Døren en mærkelig spids Klods. Det er den allerøverste Del af det gamle Nikolaj Spir, et helt Pælebundt, der holdes sammen med Jernbaand. De forkullede Bjælker fortæller endnu, hvordan den ved Branden som en Fakkel er styrtet de mange Meter ned og har boret sig dybt i Jorden ved Taarnets Fod.

Spiret blev fundet i 1902 ved Grundgravningen til Papirhandler I. Chr. Petersens Ejendom paa Nikolaj Plads.

OLE RØMERS PLANETMASKINE

Blandt de mange snurrige Ting i Rundetaarn, der nok er værd at lægge Mærke til, hører ogsaa Planetmaskinen under Hvælvingen øverst i Taarnet.

Den er konstrueret af Tusindkunstneren Ole Rømer, der blev Professor i Astronomi og Leder af Observatoriet paa Rundetaarn, da han i 1681 verdensberømt vendte hjem fra Paris, hvor han havde opdaget Lysets Forplantningshastighed. Rømer havde iøvrigt ogsaa konstrueret de mange Springvand i Versailles, og da han senere blev Politimester i København, indførte han den første Gadebelysning.

Planetmaskinen, der viser Planeternes Løb omkring Solen efter det kopernikanske System, har adskillige Gange været repareret, sidst af Taarnurfabrikant Bertram Larsen, der forsynede det med et Urværk, som automatisk og rigtigt fører de forskellige Planeter rundt i deres Baner. Baggrunden er en Gengivelse af den nordlige Stjernehimmel, malet af Konservator Rønne.

Ole Rømer konstruerede flere Planetmaskiner. En anden, og mindre, staar paa Rosenborg, og en Kopi af denne sendtes som Gave til Kejseren af Kina, hvor den senere, formentlig under Plyndringen af Sommerpaladset i Peking, forsvandt.

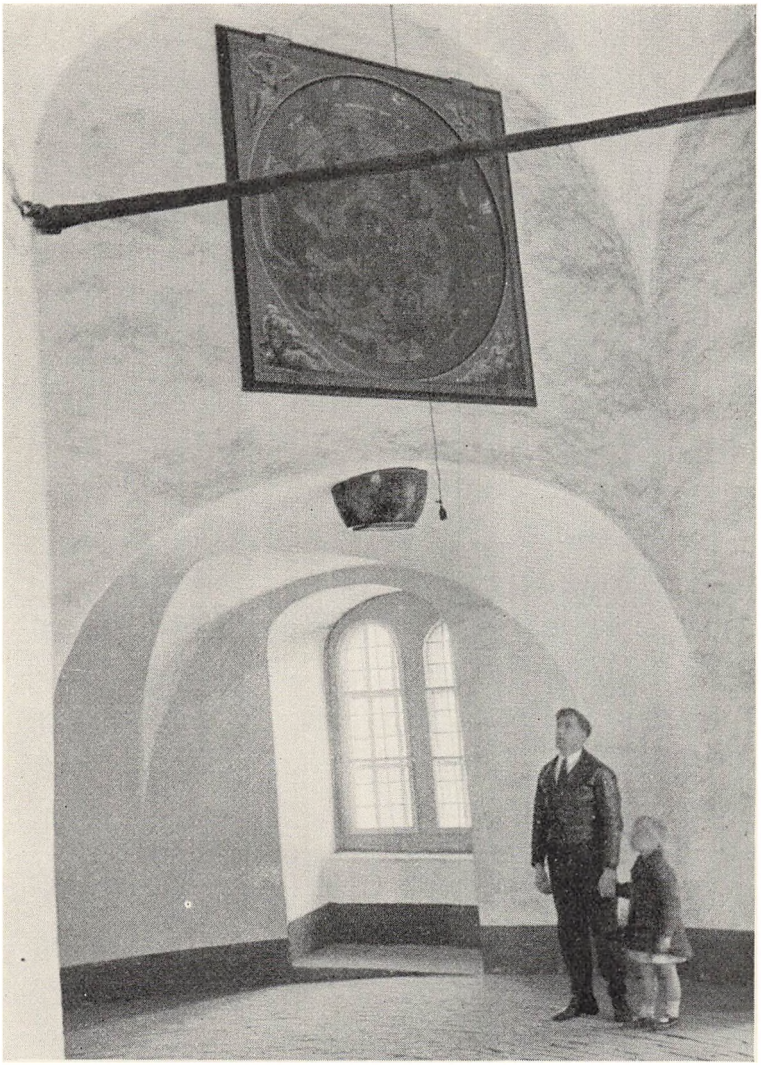

KASSEBØRNENES HUS

Ejendommen Amaliegade 25 har Laurids de Thura bygget til sig selv i 1757. To Aar efter døde han, og senere blev Huset Fødselsstiftelse, en Del af Frederiks Hospital, og det blev »Kassebørnenes« første Hjem.

Foran det sydligste Kældervindue i Thuras Hus lod Struensee i 1771 anbringe en Kasse, hvori københavnske Mødre hemmeligt kunde nedlægge Børn født udenfor Ægteskab. Et mekanisk Ringeapparat meldte Barnets Ankomst, og ovenover stod paa en hvid Marmorplade med forgyldte Bogstaver »Ulykkelige Børns Frelse«. Meningen var at forhindre de stadig hyppigere Drab af Spædbørn, der den Gang var almindelig. Tre Aar senere blev Kassen dog paa Regeringens Bud nedtaget, da »den saa skammelig bliver misbrugt, at Liderlighed og Frækhed derved tiltager....«

De Børn, der i den Periode nedlagdes i Kassen, blev senere sendt ud til Plejeforældre paa Landet, hvor man endnu mange Steder — ialt Fald paa Sjælland — husker Institutionen »Kassebørn«.

»JERNPORTEN«

Gitterporten ved Indgangen til Søndermarken paa Hjørnet af Roskildevej og Pilealleen har ogsaa sin Fortid.

Den stod i næsten halvfems Aar, indtil 1872, for Enden af Frederiksberg Allé (ved Værnedamsvejen) for at hindre uvedkommende Trafik i denne eksklusive Allé, der udelukkende var beregnet til Kørsel for de kongelige Herskaber, naar de skulde til og fra Frederiksberg Slot. I den anden Ende af Alleen stod en lignende Port, og Københavnere, der dengang vilde paa Frederiksberg, maatte benytte Gl. Kongevej. Efter Nedlæggelsen i 1872 var den gamle Port opmagasineret i adskillige Aar, indtil den blev opstillet paa sin nuværende Plads.

I gamle Dage var dens populære Navn »Jernporten«, og endnu mange Aar efter hæftede dette Navn ved Hestesporvognens Stoppested paa Hjørnet af Alleen og Værnedamsvej.

GRIFFENFELDS KAPEL

Det er sikkert kun de færreste, der har opdaget, at vi midt i København har et synligt Minde om Griffenfeld.

Det er det lille smukke Gravkapel, der ligger paa Nordsiden af Helligaandskirken. Storkansleren lod det opføre i Aarene 1672—74 ved den Kirke, som han følte sig særligt knyttet til. Her havde hans Bryllup staaet, og ved flere Lejligheder havde han betænkt Kirken med store Gaver. Det var hans Mening, at han engang skulde hvile ved sin Hustrus Side i Kapellet, men Skæbnen vilde det jo anderledes.

Griffenfeld, Vinhandlersønnen, der ved sit Fald i 1676 var Danmarks mægtigste Mand med det meste af Statsstyrelsen i sin Haand, døde i Trondhjem efter atten trange Aar som Fange paa Munkholm. Hans Lig blev ikke ført til det Kapel, han selv havde rejst, men bragt til Vær Kirke i Jylland, der ejedes af hans Svigersøn Friherre Frederik Krag.

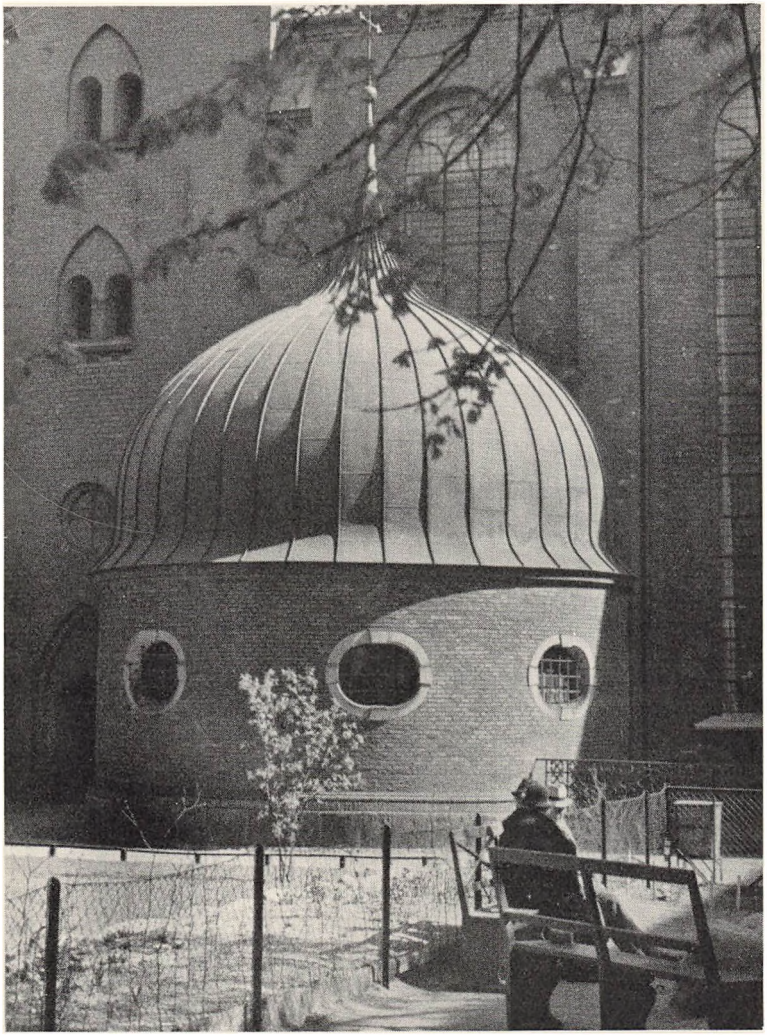

EN REST AF VESTERPORT

Københavns gamle Byporte faldt i Aarene 1856—57. Ingen tænkte paa at bevare de gamle minderige Porte, og i Dag er der kun nogle faa Brokker af dem tilbage.

Vesterport, der i 1668 blev flyttet fra Enden af Vestergade til den nuværende Frederiksberggades Udløb, blev sløjfet i 1857. Hvis De har Lyst til at se et Par Rester af den, behøver De blot at kigge indenfor i Raadhushaven. Der findes et Par af de Vaabentrofæer, der smykkede Partiet over Portbuen og to monogramprydede Stykker af Kanonsøjler, der indrammede selve Buen.

Lignende Rester kan ses i en Gartnerihave, Valby Langgade 32, og paa Bymuseet findes en Portrætbuste af Christian den Fjerde, der har prydet Ydersiden af Porten. Til Trods for at Svenskerne under Belejringen beskød Porten livligt, blev Kongebusten dog mærkeligt nok ikke ramt.

BISPEGAARDEN

En Tavle paa Bispegaardens Mur ud mod Studiestræde fortæller denne Bygnings interessante Historie.

Her laa oprindelig i det femtende Aarhundrede Byens Raadhus. Gammeltorv, der var Byens Centrum, var betydeligt større end nu, det gik helt op til Studiestræde, og udenfor Raadhuset samledes Bytinget til Møde ved de faste Tingbænke. Efter Reformationen fik Sjællands første evangeliske Biskop, Peder Palladius, sin Bolig her. I Mellemtiden havde Bygningen dog en kort Overgang været Universitet. Den store Brand i 1728 omfattede med sine Luer ogsaa Bispegaarden, men den blev genopbygget i 1732, og Pladen, der i Dag fortæller de Forbipasserende om Bygningens Liv gennem et halvt Aartusinde, er opsat ved en Restauration i 1896.

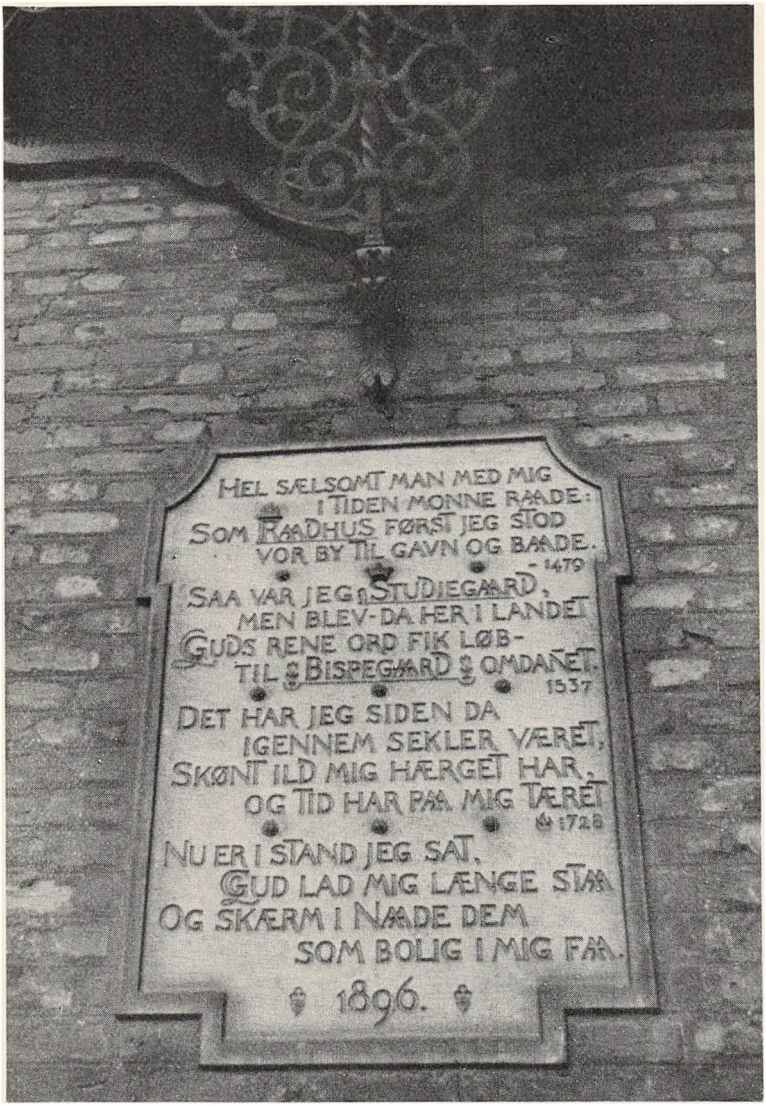
HEL SÆLSOMT MAN MED MIG
I TIDEN MONNE RAADE:
SOM RAADHUS FØRST JEG STOD
VOR BY TIL GAVN OG BAADE.
- 1479
SAA VAR JEG STUDIEGAARD,
MEN BLEV DA HER I LANDET
GUDS RENE ORD FIK LØB-
TIL BISPEGAARD OMDANET.
1537
DET HAR JEG SIDEN DA
IGENNEM SEKLER VÆRET,
SKØNT ILD MIG HÆRGET HAR,
OG TID HAR PAA MIG TÆRET
1728
NU ER I STAND JEG SAT,
GUD LAD MIG LÆNGE STAA
OG SKÆRM I NÆDE DEM
SOM BOLIG I MIG FAA.
1896.

PRIVATLEJLIGHED I KONGENS HAVE

Ved De, at man kan leje Lejlighed midt i Byens ældste Park, i selve Kongens Have?

Den ligger meget idyllisk midt inde i Haven, i Herkulespavillonens øverste Etage. I Stuen bor Slotsgartneren, og Lejligheden ovenpaa, der har moderne Bekvemmeligheder, er p. t. udlejet til en kendt Forfatterinde. I Lejemaalet medfølger, i Stedet for Gadedørsnøgle, en privat Nøgle til Kongens Have, saa man ogsaa efter Lukketid kan komme hjem.

Herkulespavillonen skyldes Harsdorff, der i 1733 ombyggede »det blaa Lysthus« i klassicistisk Stil.

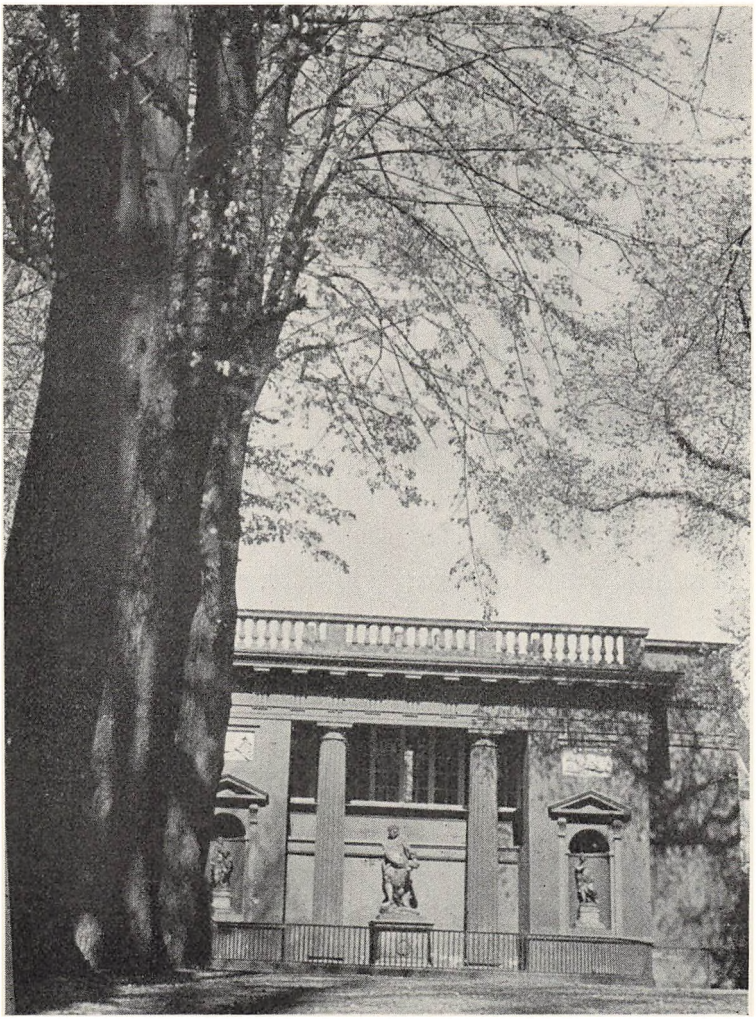

DE »BRÆKKEDE« HUSHJØRNER

De afskaarne Hushjørner, der bl. a. er saa almindelige i det klassicistiske Mayonaise-Kvarter mellem Holmens Kanal og Nikolaj Plads, er et Minde om den store Ildebrand i 1795.

Denne Kæmpebrand, den anden i samme Aarhundrede, ødelagde 943 Huse og hærgede 55 af Byens Gader. Efter Regeringens første Omsorg for de Brandlidte med at skaffe Husly og Mad, blev der en Maanedstid efter Katastrofen atter givet Tilladelse til at bygge, og samtidig udarbejdedes der meget strenge Regler for Genopførelsen af de brændte Huse. Gaderne skulde bl. a. gøres bredere og Mulighederne for en ny Katastrofe af lignende Omfang bekæmpes. Nu skulde alle udvendige Mure være Grundmur, det havde de ikke været før, og der ansattes samtidig Regler for Hushøjden i Forhold til Gadebredden. Yderligere skulde alle Hjørner til Gaderne »brækkes« paa fem Alens Bredde, saa det fremtidig blev lettere at manøvrere med Brandstigerne.

Myndighederne gik meget strengt frem mod Forsyndelser mod det nye Byggereglement. En Bager maatte f. Eks. nedbryde sin paabegyndte Bagergaard og genopføre den paany, fordi den manglede det »brækkede« Hjørne.

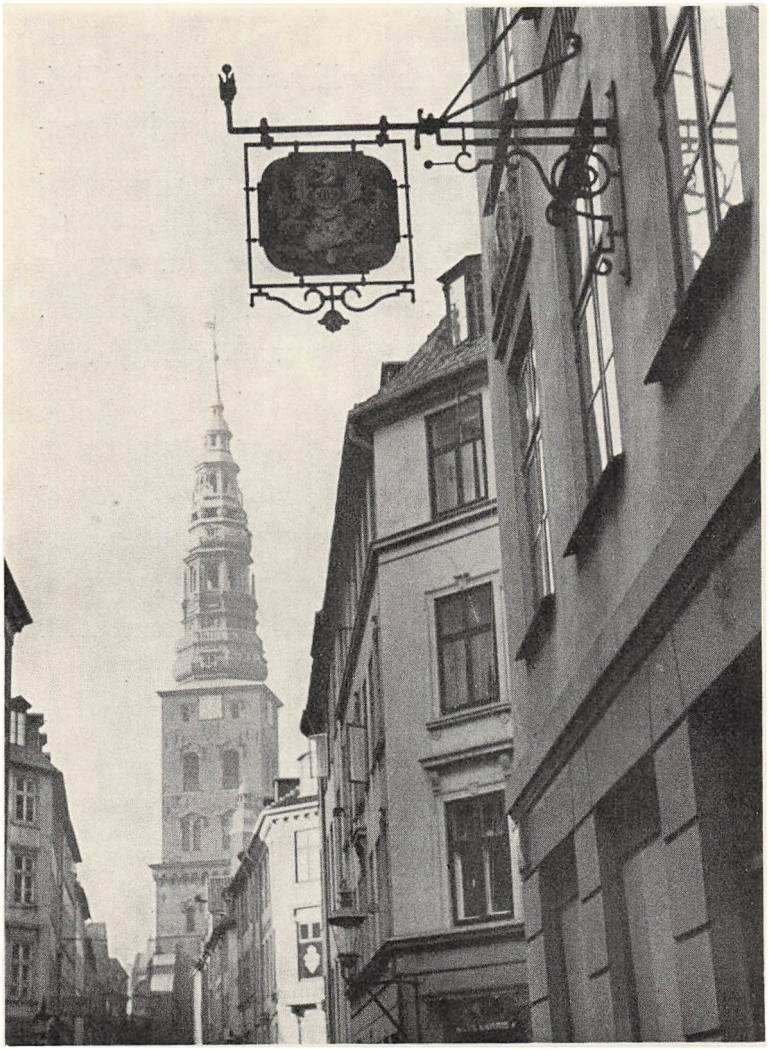

AMAGERTORV 6

En naadig Skæbne har villet, at ingen af Christian den Fjerdes mange Bygningsværker i Hovedstaden er blevet ødelagt ved Brande eller Bombardement. Anderledes sørgeligt er det gaaet de mange Privathuse, der rejstes i hans Tid. Kun eet er endnu tilbage. Det staar midt i Byens Hjerte, paa Amagertorv Nr. 6, og benævnes ofte fejlagtigt »Dyvekes Gaard«.

Det smukke Patricierhus, der er Byens ældste Borgerhus, er opført i 1616 (da havde Dyveke været død i 100 Aar) af Borgmester Mathias Hansen, hvis Datter, Kirstine Madsdatter, var en af Christian den Fjerdes mange Friller og Mor til Christian Ulrik Gyldenløve, der faldt i spansk Krigstjeneste.

Husets dybe hvælvede Kældre, der i halvfjerdserne rummede en af Byens mest kendte Restauranter, har iøvrigt været anvendt som Beskyttelsesrum baade under Svenskernes Belejring i 1659 og Englændernes Bombardement i 1807.

EN FAKKELBÆRER

Har De lagt Mærke til, at der sidder to smukke Smedejernsfakkelbærere paa Charlottenborgs Hjørnepavilloner?

Christian den Femte satte sit Præg paa den voksende By ved at omdanne den tidligere Ødemark, Hallandsaas, til Kongens Nytorv. Enevoldskongens lueforgyldte Rytterstatue rejstes i Midten, og rundt omkring skulde det nye Torv smykkes af skønne Palæer. Kongens Halvbroder, Ulrik Frederik Gyldenløve, var blandt dem, der efterkom Kongens Ønske. Han rejste det første Barokpalæ i Hovedstaden, det senere Charlottenborg, der stadig er Torvets smukkeste Bygning.

De to Fakkelbærere har vel mange Gange, naar Norges Statholder gav Fester i sit Palæ, holdt osende Begfakler, hvis flakkende Lysskær har givet Liv til den strenge Facade og glimtet i den gyldne Rytterstatue paa Torvets Midte.

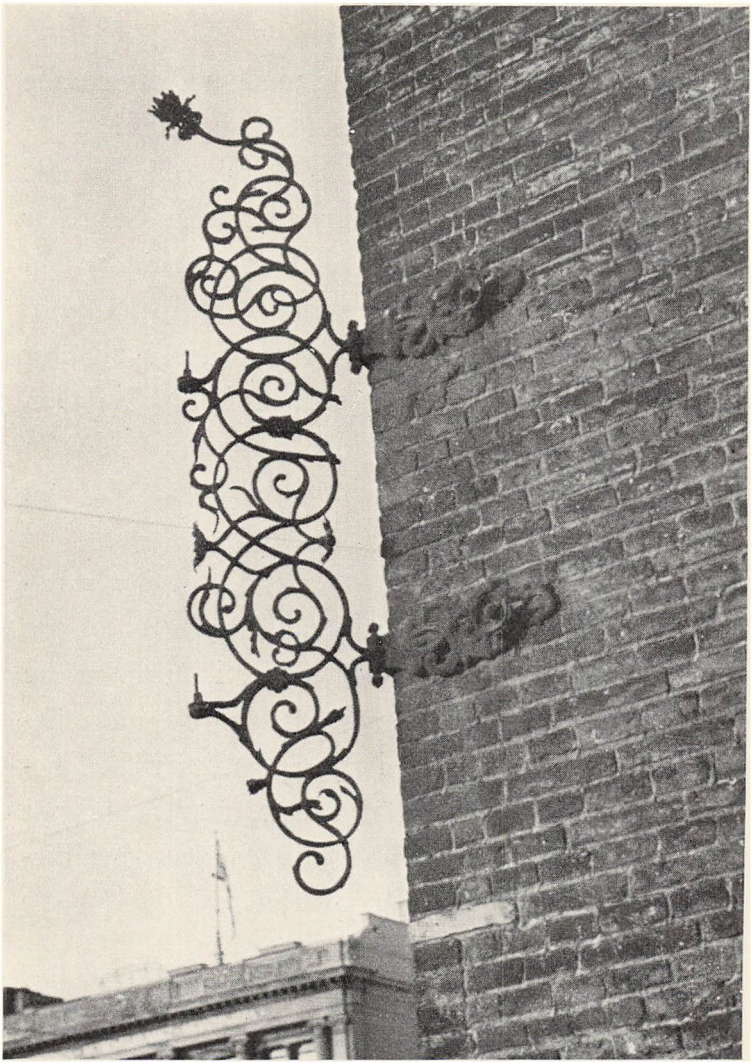

LØNPORTEN

Kender De den lille Gade mellem Gothersgade og Vognmagergade, der hedder Lønporten?

Det romantiske Navn er et Minde om den lille Port i Østervold, der engang for trehundrede Aar siden fandtes paa dette Sted. Den var mindre end Byens andre Porte og anvendtes hovedsagelig af Borgere, der skulde ud til deres Haver udenfor Stadsgraven. Nogle af disse Haver købte Christian den Fjerde, da han byggede Rosenborg udenfor Byen, og Porten forsvandt i 1650erne, da den gamle Østervold (i Gothersgade) blev sløjfet.

Fundamenter til Porten er fundet ved Grundgravning til Belysningsvæsenets Bygning, og paa Hjørnet af Vognmagergade sidder i Muren nogle Kanonkugler, der ikke, som saa mange andre lignende rundt omkring i Byen, stammer fra Englændernes Bombardement i 1807, men fra en langt tidligere Belejring, formodentlig Christian den Tredies i 1536 kort før Reformationen.

LONPORTEN

DE VENDTE VOLUTER

Har De lagt Mærke til Kapitælerne over Pilastrene paa Harsdorffs Hus (nu Forligsinstitutionen)? De vender, stik mod alle klassiske Love, Polstersiden frem.

Harsdorffs Hus, der er Nabo til Charlottenborg, blev opført i 1780, og det var den store Arkitekts Mening, at det harmonisk skulde glide ind i Ringen af smukke Bygninger omkring Kongens Nytorv. I sit fremspringende, pilasterprydede Parti skulde det svare til Facaden paa det daværende kgl. Teater, som Eigtved havde opført og Harsdorff foretaget en gennemgribende Ombyggelse af i 1773—74.

Da Bredden af Pillerne mellem Vinduerne var mindre end paa det tilsvarende Parti af Teaterfacaden (hvilket man jo nu ikke mere kan konstatere), blev Kapitælerne simpelthen vendt.

Løsningen af Problemet er original, og Harsdorff svarede paa Indvendinger: at naar man ikke havde Plads til Voluterne, kunde man ogsaa nok for en Gang taale at se dem fra Siden.

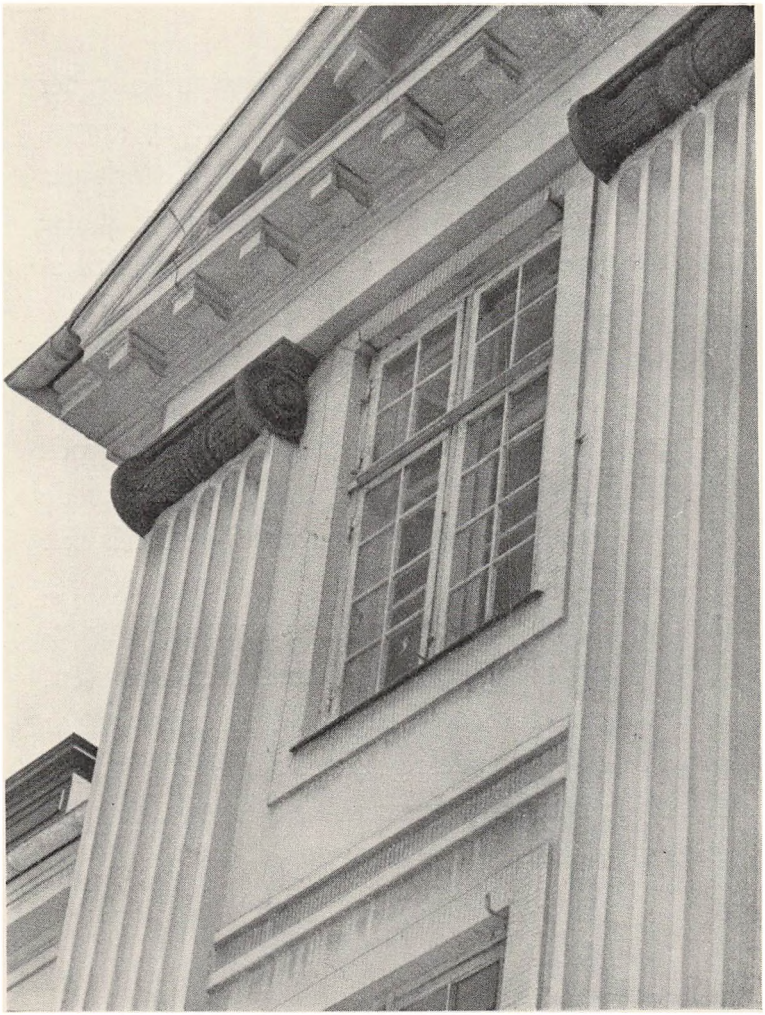

BAGERKRINGLEN

Bagerkringlen er et af de faa Laugssymboler, der endnu anvendes overalt herhjemme, et Forretningsskilt, der stadig sætter en festlig Kolorit paa Bybilledet og ikke, som saa mange andre stedse mere sjældne Skilte, synes at have Tendens til at forsvinde fra Gaderne.

Den kronede Bagerkringle har Hjemmel i en meget gammel Sædvane, som menes at stamme fra Tyrkernes Belejring af Wien. Bagerne skal da, trods Belejringen, have fremstillet saa godt Brød, at de fremtidig fik Lov til at føre en Krone i deres Mærke.

Kringlen kom først i Brug i Løbet af det 16. Aarh. Tidligere havde Bagerne anvendt andre Brødsorter i deres Laugssejl og Skilte, men Kringlen, Julens Brød, hvis to Ender er lagt overkors for at give Julebordet Velsignelsens Mærke, har siden Aar 1700 i hele den germanske Verden været Bagernes Symbol.

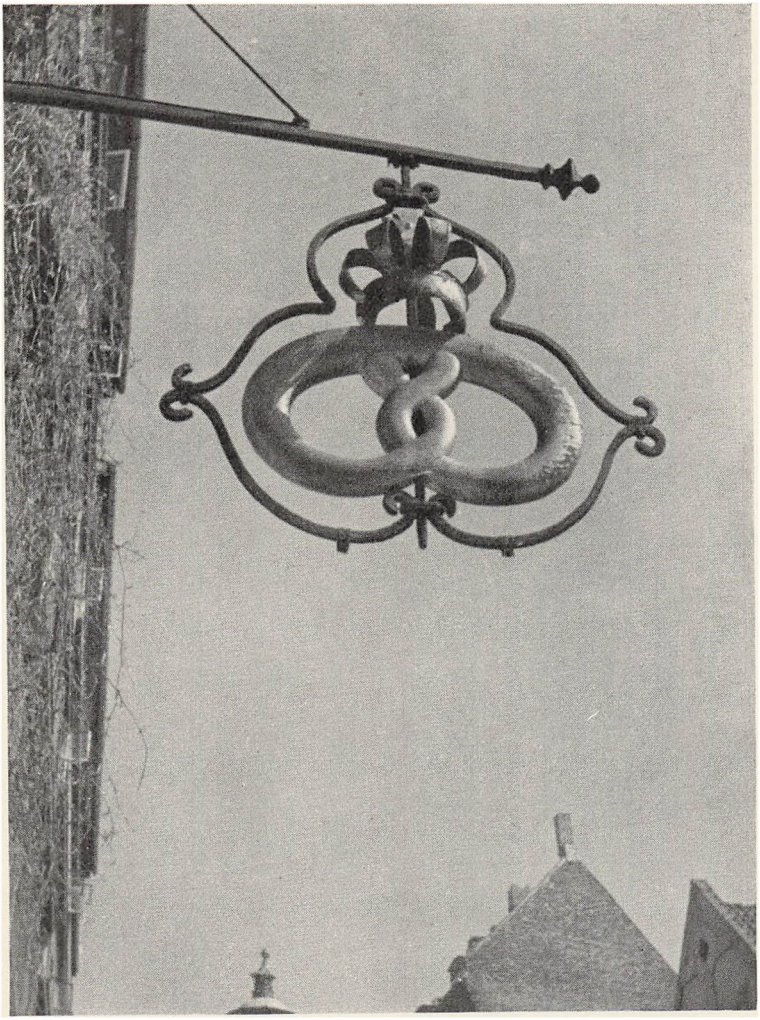

HVÆLVINGEN

De murede Gennemgange i Stræbepillerne ved Nikolaj Kirkes Taarn har deres egen Historie.

Ved den store Ildebrand i 1728 forsvandt meget af det rigtig gamle København, og ved Genopbygningen søgte man at gøre Byen mere moderne, med bredere lige Gader o. s. v. Men omkring Nikolaj Kirke havde Byen endnu mange Aar efter et middelalderligt Præg. Den Gade, der løb langs Vestsiden af Taarnet, var saa smal, at det overfor liggende Hjørnehus i Store Kirkestræde nærmest var sammenbygget med Kirken. Af Hensyn til Fodgængerne maatte man mure en hvælvet Gennemgang i Stræbepillerne, og de benyttes den Dag i Dag af Folk med Ærinde i Bibliotheket.

Den gamle forfaldne Bindingsværksbygning, der spærrede for Trafikken, blev iøvrigt ødelagt ved de Optøjer, der fandt Sted i Byen i Januar 1772 ved Struensees Fald. Gadenavnet »Hvælvingen« er ophævet, men bevares endnu af en Papirforretning paa Kirkepladsen.

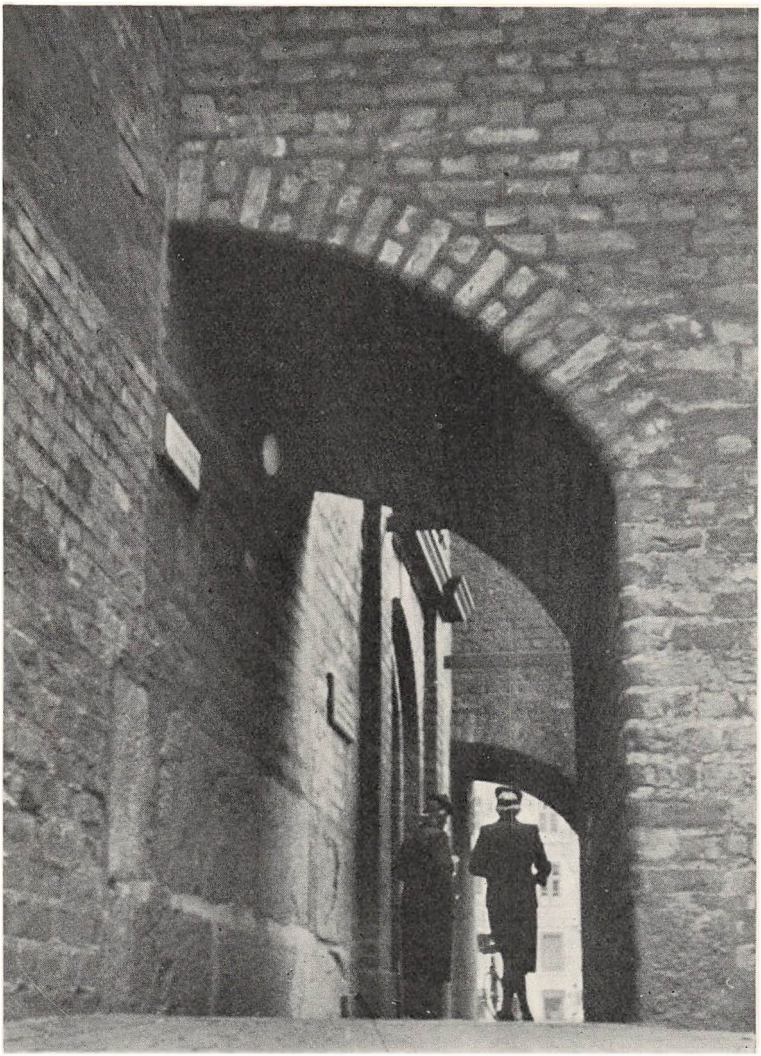

COCHRANE & CO's. GAVE

De to store Gadelygter, der staar foran Domhuset paa Nytorv og ser ud, som om de egentlig hørte hjemme paa Embankment i London, er skænket Byen af det engelske Firma Cochrane & Co.

Cochrane & Co. anlagde Københavns første Gasværk og Vandværk. Gasværket er det nuværende Vestre Gasværk, der blev færdigt i 1857, og den 4. December samme Aar tændtes for første Gang Lyset i 2200 Gaslygter over hele Byen. De 1800 gamle Tranlygter brændte endnu en fjorten Dages Tid sammen med den nye flotte Belysning — og forsvandt saa.

Den ledende engelske Ingeniør ved den store Entreprise var John Aird, der mange Aar senere blev verdensberømt, da han byggede Nildæmningerne ved Assuan.

De to store Lygter bærer paa Fodstykket Inskriptioner om Foræringen og fortæller, at de er opstillede i Hs. Majestæt Kong Frederik den Syvendes ellevte Regeringsaar A. D. 1858.

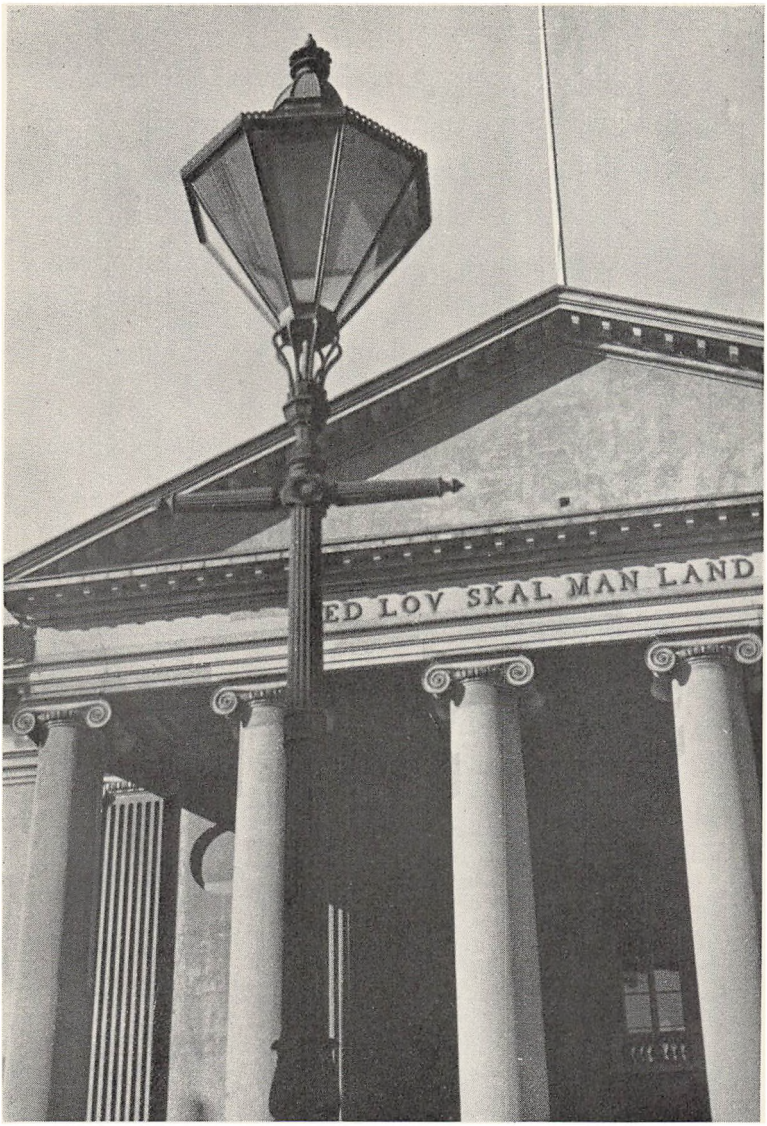
ED LOV SKAL MAN LAND

CASPAR FINCKE'S GITTER

En af de Ting vi som Københavnere nødigst vil miste er vel Rundetaarn. Trindt og hyggeligt staar dette Yndlingsbarn paa Købmagergade, ikke saa lidt til Gene for Trafikken, og vidner om en forlængst afdød Konges Fantasi og Byggelyst. Mon nogen Københavner vilde tolerere en Nedrivning af dette Minde om Fjerde Christian. Næppe! Saa maa det trafikale Problem løses paa anden Maade.

Har De rigtigt lagt Mærke til det ualmindelig fine Smedejernsgitter paa Toppen af Taarnet? Det er et dejligt Eksempel paa fint og dygtigt Haandværk, trehundrede Aar gammelt Kleinsmedekunst, der er en Fryd for Øjet. Der er talrige fornøjelige Enkeltheder i Gitteret, og foruden Kongens Initialer finder man ogsaa dets Ophavsmands Mærke, nemlig den korslagte Nøgle og Hammer. Det er Caspar Fincke's, Kongens Hofsmeds, Mærke.

Caspar Fincke's Kunst kan ogsaa beundres i et Smedejernsgitter over en Port paa Frederiksborg og i Gitterdørene til Christian den Fjerdes Kapel i Roskilde Domkirke.

